

شایستگی های حرفه ای معلم اثربخش

امیر حسین محمودی
دکترای مدیریت آموزشی
عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

با نام شایستگی یا صلاحیت معلم آورده می شود و کاربرد دانش و مهارت های مزبور به عنوان عملکرد معلم تلقی می شود. لذا پژوهشگرانی که سعی دارند اثربخشی معلم را بشناسند، باید بتوانند پیوندی بین شایستگی معلم و عملکرد وی و تحقق اهداف آموزشی (یا به عبارتی اثربخش معلم) برقرار کنند. معلم اثربخش معلمی است که به گونه ای متناسب، اهدافی که مستقیم یا غیرمستقیم با یادگیری دانش آموزان مرتبط است، را محقق می کند.

از جمله تحقیقاتی که درباره ویژگی های معلم اثربخش صورت گرفته است پژوهشی است که توسط «جاکوب کانین»^۵ (۱۹۷۰) انجام شده است. کانین کوشید تا به این سوال پاسخ دهد که چگونه می توان رهبری و مدیریت اثربخشی را در کلاس درس ارائه داد؟ نتایج تحقیقات کانین درباره معلمان اثربخش به شرح زیر است:

معلمان اثربخش، کارهایشان به خوبی سازمان یافته و آماده است. یعنی از وقت خود و زمان خود به خوبی استفاده می کنند و می کوشند تا برنامه خود را از قبل تنظیم کنند، برای تغییر دادن موضوع بحث و گفتگو از لحظه ها استفاده می کنند، یعنی در کلاس فعالیت های متنوعی را باعث می شوند و هر حادثه یادگیری مقدمه و بهانه ای برای حادثه یادگیری دیگر می شود. این گونه معلمان از برنامه با جدول یادگیری سریع استفاده مناسب می کنند، یعنی، کلاس را به صورت زنده و شاد و فعال اداره می کنند.

معلم اثربخش کیست؟

درباره «اثربخشی»^۲ تعاریف گوناگونی تاکنون ارائه شده است در فرهنگ علوم تربیتی آمده است: «اثربخشی عبارت است از میزان تحقق اهداف و انجام موفقیت آمیز مأموریت. به تعبیر دیگر اثربخشی عبارت است از عملکرد و کارایی مطلوب در تخصیص^۳ منابع. «رابینز»^۴ (۱۹۹۰) اثربخشی سازمان را به عنوان میزان کسب اهداف کوتاه مدت و بلندمدت با توجه به انتظارات ذی نفعان، ارزیابی کنندگان و مرحله زندگی سازمانی تعریف می نماید. «اندرسون» در تعریف معلم اثربخش می نویسد: «معلمان اثربخش، افرادی هستند که دستیابی به اهدافی خاص را در نظر می گیرند، خواه این اهداف توسط خود آنها و یا دیگران (مدیران مدارس، وزارت آموزش و پرورش) تهیه و تدوین شده باشد. در نتیجه آنانی که به دنبال بررسی در مورد افزایش اثربخشی معلمان هستند، باید اهداف مورد نظر معلمان را به دقت بشناسند صرف نظر از این که چنین اهدافی توسط معلمان یا دیگران تدوین شده باشد.

نتیجه منطقی این امر آن است که معلمان اثربخش باید دانش و مهارت های مورد نیاز جهت دستیابی به اهداف مورد نظر را داشته باشند و نیز باید بتوانند آنها را در زمان مناسب به شیوه مطلوب و مورد انتظار به کار گیرند. بر طبق نظر میدلی (۱۹۸۲) برخورداری از دانش و مهارت های مختلف

یادگیری چیست؟ چه عواملی در یادگیری مؤثر هستند؟ معلم چه جایگاهی در فرآیند یادگیری دارد؟ شایستگی های حرفه ای معلم اثربخش کدامند؟ اینها همه پرسش هایی هستند که تمامی افراد علاقمند و دست اندر کار تعلیم و تربیت بارها از خود پرسیده اند. رفتار گریبان یادگیری را تغییر در رفتار قابل مشاهده و اندازه گیری تعریف کرده اند، ولی از دیدگاه مکتب گشتالت، یادگیری عبارت است از کسب پیشینه های جدید یا تغییر در پیشینه های گذشته. هیلگر دومار کوئیز^۱ می گویند «یادگیری عبارت از فرآیند تغییرات نسبتاً پایدار، در رفتار بالقوه فرد بر اثر تجربه (شعبانی، ۱۳۶۳) همان طور که اشاره شد یادگیری یک فرآیند است و در هر فرآیند عوامل و متغیرهایی در حال تعاملند که هر یک با توجه به نقش و جایگاهشان تأثیرات گوناگونی را در یادگیری ایجاد می کنند تعدادی از عوامل مؤثر در یادگیری عبارتند از: یادگیرنده (با تمامی ویژگی های جسمانی، عاطفی، روانی، عقلانی و اجتماعی اش)، برنامه درسی، شرایط و محیط یادگیری و معلم. و در این میان معلم با تمامی ویژگی های شخصیتی، حرفه ای و تربیتی اش تأثیر زیادی بر فرآیند یاددهی و یادگیری دارد. به راستی معلم اثربخش یا مطلوب چه ویژگی هایی باید داشته باشد؟ و شایستگی های حرفه ای معلم اثربخش کدامند؟

آید بهار پیرهن بیشه نو شود

نوز بر آورد گل اگر ریشه نو شود

زیبایست روی کامل سبزه کلاه نو

زیبایتر آنکه در سرت اندیشه نو شود
«خواججه سمرقندی»

اختصاصی تنظیم شود.
۲) استانداردها ملاک هایی هستند که معلم خود باید به خوبی از آنها آگاهی داشته باشد این آگاهی در بعضی موارد تنها در سطح دانش، بعضی اوقات در سطح دیدگاه و نگرش و در دیگری در سطح عملکرد می باشد.

۳) استانداردها می باید بیان کننده شایستگی های حرفه ای معلمان در سه بعد دانش، نگرش (ارزش) و عملکرد باشند.

۴) استانداردها می باید براساس فعالیت های مورد نیاز سازمان آموزش هاشکل گیرند.

۵) استانداردها نباید آرمان گرایانه و غیر قابل تحقق باشند. مجموعه استانداردهای حرفه ای معلمان می باید به عنوان یک کل در نظر گرفته شود.^{۱۰}

۶) زمینه ساز اجرای استانداردها برای معلمان آموزش و بازآموزی است که باید در ترکیبی از آموزش های مداوم آموزش های ضمن خدمت حرفه ای و کارآموزی ارائه شوند.

۷) تهیه و تدوین استانداردها کاری نیست که به تنهایی بتواند تغییری صورت دهد. تنظیم استانداردها باید با یک برنامه ارزشیابی از میزان و چگونگی اجرای استانداردها و همچنین فرآیندی برای «اعتبارسنجی»^{۱۱} همراه گردد.

۸) استانداردهای حرفه ای معلمان باید نمایشگر درک کامل معلم از نیازهای تحصیلی، اجتماعی، عاطفی و فیزیکی تک تک یادگیرندگان باشد.

۹) تحقق یا عدم تحقق استانداردها باید به طور مرتب مورد نظارت قرار گیرد.

نمونه ای از استانداردهای حرفه ای معلمان در کشور آمریکا در زیر می آید:

استانداردهای معلم اثربخش در «ایالت آیاداهو»
استانداردهای کلیدی معلم در آیاداهو همه زمینه های اعطای گواهی نامه به معلم را در بر می گیرند. این استانداردها ده اصل کلی هستند که همه معلمان باید آنها را بدانند و بدون در نظر گرفتن محتوای درسی خاص قادر به انجام آنها باشند. خلاصه هر استاندارد (اصل) به شرح زیر است:

اصل ۱: دانش مربوط به محتوای درس: معلم مفاهیم اصلی، ابزارهای تحقیق و ساختارهای محتوای آموزشی را می شناسد و در کسب تجارب یادگیری مرتبط با آنها می کوشد.

اصل ۲: دانش مربوط به بهبود و یادگیری دانش آموز: معلم در مورد چگونگی یادگیری و رشد دانش آموزان آگاهی دارد و فرصت هایی را فراهم می کند که به رشد هوشی، اجتماعی و شخصی آنها کمک نماید.

اصل ۳: تطبیق دادن آموزش با نیازهای یکایک فراگیران: معلم رویکردهای متفاوت یادگیری دانش آموزان را می شناسد و فرصت های آموزشی ایجاد می کند که با نیازهای گوناگون یادگیرندگان

مباحث کلامی را دارا می باشد، و با استفاده از روش های معقول و عقل سلیم خود راه حل مناسب برای تعارض هایی که قابل مصالحه نیستند پیدا می کند.

۵) قادر است قوانین و مقررات آموزش ها را با توجه به آثار و نتایج آنها مورد توجه قرار دهد.

معلم موفق برده بدون چون و چرای مقررات نیست و در هنگام اجرای مقررات و ضمن احترام به آنها می کوشد تا عوامل بسیاری را که واضع مقررات در هنگام تهیه و ابداع آن در نظر نداشته است، بشناسد و مقررات با توجه به همه ابعاد و عوامل پیچیده انسانی، عدل و انصاف، مروت و مهمتر از آن با عقل سلیم، اجرا کند. (ساعتچی، ۱۳۷۴)

استانداردهای حرفه ای معلمان

در زبان انگلیسی میانه واژه «استاندارد»^۸ به معنای پرچم یا علم و کنلی بود که لشکر یان پیرامون آن گرد می آمدند. واژه استاندارد از زبان فرانسوی باستانی گرفته شده و از نظر معنی تحت تأثیر واژه انگلیسی (Stand) یعنی ایستادن قرار گرفته بود.

در زبان فارسی واژه های «معیار»، «مقیاس»، «شاخص» و «تراز» برای استاندارد به کار برده شده است. در فرهنگ آکسفورد استاندارد عبارت است از چیزی که برای آزمایش سنجش وزن، طول، کیفیت سالم و مانند آن به کار می رود. همچنین آمده است که استاندارد عبارت است از ضابطه ای برای کنترل و نیاز اولیه برای کنترل. در سال های اخیر در دانش «مدیریت منابع انسانی»^۹ استاندارد و استاندارد

معلم اثربخش باید در کلاس محیطی به وجود آورد تا دانش آموزان احساس امنیت و آرامش کنند

سازی عملکرد منابع انسانی مورد توجه پژوهشگران حوزه مدیریت قرار گرفته است.

با توجه به نقش منابع انسانی اثربخش در تحقق اهداف تعلیم و تربیت در سازمان های آموزشی استاندارد سازی عملکرد منابع انسانی و استانداردهای حرفه ای مدیران آموزشی، معلمان و فراگیران مورد توجه قرار گرفته است. در آموزش و پرورش استاندارد سازی عملکرد معلمان به منظور ایجاد یک هماهنگی معقول در فرآیند یاددهی و یادگیری متناسب با تحولات زمان و مکان صورت می پذیرد.

در استاندارد سازی عملکرد معلمان رعایت نکات زیر ضروری به نظر می رسد:

۱) در تدوین استانداردها برای معلمان می باید آنها به صورت دو گروه تازه کار و مجرب در نظر گرفته شوند و استانداردهای مربوط به هر گروه به طور

ولی بر دانش آموزان فشاری بیش از ظرفیت آنان وارد نمی آورند، دانش آموزان را برای یادگیری انگیزه نکه می دارند یعنی، آن چنان فضای روانی را ایجاد می کنند که دانش آموزان نسبت به یادگیری مطالب کنجاکاو و انگیزه باقی می ماند. موجداتی را فراهم می آورند که هر چند دانش آموزان در حال نشسته به یادگیری می پردازند، اما برای انجام فعالیت های یادگیری، هیجان و انگیزه لازم را دارا می باشند. معلمان اثربخش آگاه هستند، یعنی آن چنان کلاس را در اختیار دارند که گویی چشمی نیز در پشت سر دارند ولی دانش آموزان احساس نمی کنند که تحت کنترل یا فشار معلم هستند و دیگر این که دانش آموزان را تشویق به انجام دادن فعالیت هایی می کنند که مکمل فعالیت های قبلی است، یعنی هر مطلب جدید را چنان مطرح می سازند که با موضوع قبلی در ارتباط و تکمیل کننده موضوع قبلی است. (ساعتچی، ۱۳۷۴)

بر اساس تحقیقی که به وسیله راینز^{۱۰} (۱۹۶۱) انجام گرفته است معلمی که رفتار دوستانه ای دارد، دانش آموزان را می فهمد و رفتار و هیجانهایش سازمان یافته و سالم است، دانش آموزان را برای یادگیری بیشتر برمی انگیزد و ضمناً «خلاقیت و نوآوری او باعث می شود. دانش آموزان کلاس بیشتر فعال و مسئول باشند و در عین حال میزان عزت نفس و کنترل رفتارهای نامطلوب نزد آنان بالاتر از دانش آموزان دیگر می باشد.

به عقیده «پرل»^{۱۱} (۱۹۷۲) معلمی که در ایفای نقش خود به عنوان رهبر موفق عمل می کند دارای ویژگی های زیر می باشد:

۱) تنوع و گوناگونی را ترغیب می کند. غالباً نسبت به شنیدن عقاید و نظریات جدید دانش آموزان تمایل نشان می دهد. و به همین دلیل دانش آموزان کلاس های خود را برای مشارکت در بحث و مجادله کامل و آزاد تشویق می کند.

۲) در بحث و گفتگو پراثرتری است. معلم موفق هنگام ایفای نقش رهبری در کلاس درس و در مواقعی که بحث و جدل پیش می آید، برای دفاع از اعتقادات، نگرش ها و باور داشت های سالم، صحیح و مبتنی بر عقل سلیم و دور از هر گونه تعصب و یک سونگری، آمادگی لازم را دارا می باشد.

۳) برای مصالحه و توافق شرافتمندانه آماده است. در هر نظام آموزشی، مواردی در کلاس درس پیش می آید که دانش آموزان علاقمندند در زمینه خاصی به بحث و مجادله با معلم خود بپردازند. این گونه بحث و جدل ها زمانی منتهی به نتایج قابل توجه می شود که معلم کلاس مهارت و توانایی دستیابی به نوعی توافق و مصالحه شرافتمندانه و مبتنی بر واقعیت های زندگی را در کلاس درس داشته باشد.

۴) تعارض هایی را که غیر قابل مصالحه است تشخیص می دهد. معلمی که در اداره و رهبری کلاس خود موفق است، توانایی حل هوشمندانه تعارض ها و تضادهایی موجود در

- ۵- معلم اثربخش باید در تدریس از شیوه های متنوع و جذاب استفاده نماید.
- ۶- تمامی دانش آموزان کلاس می باید از راهنمایی های معلم اثربخش برای رفع مشکلات خویش بهره مند شوند.
- ۷- معلم اثربخش رفتارش با شاگردان همواره توأم با محبت، صمیمیت و احترام متقابل است.
- ۸- معلم اثربخش با استفاده از بحث و گفتگو، کلاس را به محیطی پویا و فعال تبدیل نماید.
- ۹- معلم اثربخش فردی است که محیط کلاس درس را برای شاگردان به محیطی خوشایند و لذت بخش تبدیل نماید.
- ۱۰- معلم اثربخش با تشویق به موقع دانش آموزان سطح اعتماد به نفس آنها را افزایش می دهد.
- ۱۱- معلم اثربخش با ارائه مطالب تازه انگیزه ای قوی برای یادگیری در شاگردان ایجاد می کند.
- ۱۲- معلم اثربخش در فعالیت های کلاسی می کوشد، تا حس همکاری و اشتراک مساعی را در بین شاگردان پرورش دهد.
- ۱۳- معلم اثربخش همواره دانش آموزان را به نوع آوری، ابداع، ابتکار تشویق می نماید.

پی نوشت ها:

1. Hilgard & Marquiz
  2. effectiveness
  - ۳- فرمینی فراهانی، محسن، « فرهنگی توصیفی علوم تربیتی»، نشر اسرار دانش، ۱۳۷۸، ص ۱۸۸
  4. Rabbinis
  5. J.S.Kounin
  6. D.R-Rains
  7. A-Pearl
  8. Standard
  9. Human Resource Management (HRM)
  - ۱۰- «استانداردسازی در آموزش و پرورش»، دفتر بهبود کیفیت و راهبری استانداردها، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۲، ص ۲۰
  11. Accreditation
  - ۱۲- همان، صص- ۸۵۸۷
  - ۱۳- امیرحسین محمودی Ed.D بررسی ویژگی های معلم اثربخش از دیدگاه دانش آموزان دختر و پسر دبیرستان های شهرستان شهریار (پایان نامه کارشناسی ارشد)، خرداد ۱۳۷۲
- منابع:**
- ۱- بهرنگی، محمدرضا، «ظرات و راهنمایی های تعلیماتی» (مترجم)، جان وایلز و جوزف باندی (نویسندگان)، تهران، نشر تابان، ۱۳۷۶.
  - ۲- رشیدیپور، مجید، «معلم نمونه»، تهران، انتشارات کعبه، ۱۳۷۱.
  - ۳- سهرابی، فرامرز و دیگران، «معلم خوب من»، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۲.
  - ۴- شعبانی، حسن، «مهارت های آموزش و پرورش»، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۱.
5. Barak Resenshine and Norma Furst, (The use of Direct observation to study teaching), in Hand book of Research on teaching, 2ded, Robert M.W. Travers (Chicago:Rand Mand McNally, 1973), pp,122-1828.
  6. Barak V. Rosenshine, asynthesis of Research on explicit teaching (Educational leader ship43, No.7 (1985): b-68
  7. Donald M. Medly and Harolde. Mizel, (a technique for Measuring classroom Behavior)j. Ed. Psych, 1958, 49, 86-92.

استانداردهای حرفه ای متعهد است و به طور مداوم سعی در پیشرفت خود در زمینه هنر و علم تدریس دارد.

اصل ۱۰: فعالیت های گروهی: معلم با همکاران، والدین و دیگر افراد جامعه در جهت تأمین یادگیری و سلامت زیستی دانش آموزان به گونه ای حرفه ای و اثربخش در تعامل است.^{۱۲}

نتیجه گیری: ۱۳: نگاه علوم انسانی در فرآیند نوپسندنده مقاله در پژوهشی با عنوان «بررسی ویژگی های معلم اثربخشی از دیدگاه دانش آموزان دختر و پسر دبیرستان های شهرستان شهریار» سه گروه از ویژگی های معلم اثربخش را شناسایی و مورد بررسی قرار داده است.

(۱) ویژگی های شخصیتی (۲) ویژگی های مربوط به الگوهای تدریس و (۳) ویژگی های مربوط به اداره کلاس و سازماندهی آموزش. برخی از یافته های پژوهشی نویسنده که با موضوع مقاله مرتبط می باشند زیر بر می آید:

- ۱- معلم اثربخش می باید تمامی دانش آموزان را از توجه و یاری خود برخوردار نماید.
- ۲- معلم اثربخش می باید، از نظرات و پیشنهادات دانش آموزان با روی باز استقبال نماید.
- ۳- معلم اثربخش باید در کلاس محیطی به وجود آورد تا دانش آموزان احساس امنیت و آرامش کنند.
- ۴- معلم اثربخش فردی است که الگو و سرمشق مناسبی برای دانش آموزان باشد.

مطابقت داشته باشند.

اصل ۴: استفاده از راهبردهای چندگانه آموزشی: معلم از انواع گوناگون راهبردهای آموزشی برای رشد تفکر انتقادی دانش آموز، توانایی حل مسئله و مهارت های عملکردی او استفاده می کند.

اصل ۵: مهارت های اداره کلاس و ایجاد انگیزه در دانش آموزان: معلم رفتارها و انگیزه های انفرادی و گروهی را می شناسد و محیط یادگیری را به گونه ای فراهم می کند که تعامل اجتماعی مثبت، شرکت فعال در یادگیری و خودانگیزی را در دانش آموزان ترغیب و تشویق کند.

اصل ۶: مهارت های ارتباطی: معلم از انواع فنون برقراری ارتباط از جمله: ارتباط شفاهی، غیر شفاهی و رسانه ای برای ترویج پرسش کردن، همکاری و تعامل مفید و مثبت در داخل کلاس و خارج از آن، استفاده می کند.

اصل ۷: مهارت در برنامه ریزی آموزشی: معلم برنامه آموزشی را براساس دانش خود از محتوای درس، دانش آموزان، جامعه و اهداف برنامه درسی، طراحی و آماده می کند.

اصل ۸: ارزیابی یادگیری دانش آموز: معلم راهبردهای رسمی و غیررسمی ارزیابی را به خوبی می شناسد و برای ارزشیابی و بهبود یادگیری و عملکرد دانش آموز و نیز تعیین میزان اثربخشی برنامه از آنها بهره می گیرد.

اصل ۹: مسئولیت پذیری و تعهد حرفه ای: یک معلم خوب کارورز فکوری است که نسبت به